

Doc. dr. Mehmed Kico

FILOZOFIJA JEZIKA KOD AI-FĀRĀBĪJA

Sažetak

Proučavajući Al-Farabijevo djelo, s naglaskom na njegov doprinos metodologiji izučavanja jezika, došli smo do zaključka da je on uporno nastojao približiti jezik i logiku. Opredijeljen da uspostavi znanstveni sistem i istraživački metod koji će počivati na razumu i argumentovanom dokazivanju, on se znakovito uzdigao iznad svog vremena obremenjenog dominacijom tradicionalizma. Njemu pripadaju blistave zasluge u procvatu intelektualne misli i utemeljenju filozofije jezika, s čijih izvorišta je većina kasnijih arapskih filozofa i jezičara crpila uputstva za vlastita opredjeljenja u naučnim istraživanjima.

U radu se analiziraju i argumentiraju ovi navodi.

Predgovor

Abū Naṣr Muḥammad ibn Muḥammad ibn Turḥān, nazvan je al-Fārābī¹ po kraju u kojem je rođen 870. godine, u sadašnjem Uzbekistanu. Biografski zapisi su saglasni da je porijeklom Turčin, te da je mladost proveo "tamo iza rijeke".² Neobično je to što relevantni izvori ne navode dovoljno podataka o druženju s istaknutim jezičarima, već nude zaključak da je naučno neaktivan u rodnom kraju proveo vrijeme do četrdesete godine života!³

Kakva god bila istina vezana za njegovo porijeklo i intelektualno sazrijevanje, Al-Fārābī je sa stanovišta jezika i kulture, kako po duhovnom sklopu i djelu, nesumnjivo bio arapski mislilac, budući da arapska civilizacija i arapski jezik za lokalne granice nisu znali sve vrijeme dok su u sebi sadržavali plodove

¹ U daljem tekstu Al-Fārābī.

² Ibn Abī Uṣaybi'a, 'Uyūn al-anbā' fī ṭabaqāt al-aʿibbā', Taḥqīq: Nizār Riḍā, Bayrūt, 1965., str. 606.

³ Ibid.

uma zajednica nastanjenih na velikome geografskom prostranstvu koje je zahvatalo dijelove tri kontinenta.

Po mišljenju brojnih istraživača, Al-Fārābī je utemeljivač arapske filozofije. Prvi arapski hroničari ga spominju kao svoga najvećeg filozofa. O njemu kao filozofu su u arapskim hronikama iznesene visoke ocjene: "Taj čovjek je najumniji islamski filozof, najsnažniji među njima u području klasičnih znanosti."⁴ Kod orijentalista se može naći pohvala: "Ništa nema u filozofiji Ibn Sīne i Ibn Rušda čemu sjeme nije posijao Al-Fārābī."⁵ Mnogi hroničari su Al-Fārābījā smatrali najvećim učenjakom nakon Aristotela. Pošto su Aristotelu dali nadimak "Prvi učitelj" Farabija su nazivali "Drugim učiteljem".⁶

Al-Fārābīju se u zasluge, često veće nego u području jezičke nauke, ubraja definiranje sadržaja i metodologije drugih nauka, kojim su bili inspirirani brojni evropski mislioci. Njegov traktat *Ihsa' al-'ulum (Nabrajanje znanosti)* preveden je na latinski,⁷ engleski, njemački, španski i hebrejski jezik,⁸ smatra se veoma važnim djelom u kojem su jasno definirani predmeti raznovrsnih znanosti i metode empirijskog istraživanja.

Ako se u obzir uzme činjenica da je evropska civilizacija najneposrednije dodire s Arapima imala kroz prevođenje grčke i arapske filozofije, veoma razvijeno u krajevima uklopljenim u arapskoislamsku državu (Malta, Sicilija, južni dijelovi Italije i Španija) razumljivo je što je evropska renesansa krenula upravo iz Italije, odakle se prenosila u druge krajeve Evrope. Kod Dantea Alighieria (1265-1321), npr., može se ustanoviti shvatanje jezika

⁴ Luis Massignon, *Recueil de textes*, etc, Paris, 1929., p. 129.

⁵ O'Leary, *Arabic thought*, etc., London, 1939., p. 55.

⁶ G. Quardī, *La Philosophie arabe*, Paris, 1947., p. 71.

⁷ 'Uṭmān Amīn, *Al-Fārābī - Iḥṣā' al-'ulūm*, Al-Dār al-miṣriyya li al-ta'lif wa al-tarḡama, 1965., str. 11. *Nabrajanje znanosti* je tokom 12. stoljeća više puta prevedeno na latinski jezik, a najvažnija su dva. Jedan je sačinio Dominicus Gundissalinus pod naslovom: *Alpharabi Philosophi opusculum de Scientiis* (Paris, Moreau 1838). Ovaj prijevod je nepotpun. Izostavljena su neka cjelokupna poglavlja, a na drugim mjestima su vršena skraćivanja. Drugi prijevod uradio je Gerard de Cremona. On se čuva u sastavu Latinskih rukopisa Državne biblioteke u Parizu, pod naslovom: *Liber Alpharabii de Scientiis*, translatus a magistro Girardo Cremonensi).

⁸ Pronađeni su podaci o jednom skraćenom prijevodu djela na hebrejski jezik, koji je sačinio Kalonimus ben Kalonimus - umro 1328. godine (Steinschneider, *Al Farabi*, Saint-Petersburg, 1869., p. 83).

veoma slično Al-Fārābījevom.⁹ Za Rogera Bacona (1214.-1294.) se zna da je zahtijevao primjenu empirijske metode, što je bilo u suprotnosti s deduktivnom metodom tradiranom u evropskoj skolastici.¹⁰ Bacon Al-Fārābija spominje zajedno s Euklidom, Platonom, Plinijem, Svetim Augustinom i Boetijem, kad u djelu *Opus tertium* posebnu pažnju usmjerava na *Nabrajanje znanosti*.

Iako u osvrtima na *Nabrajanje znanosti* prevladava isticanje autorovih zasluga u području postavljanja koncepta i metodološkog pristupa različitim disciplinama, poželjno je napomenuti da je on i u ovom djelu jezičku znanost postavio ispred svih drugih.

Prije osvrta na Al-Fārābijevo učenje o jeziku, iznosimo opća zapažanja koja Al-Fārābija predstavljaju kao filozofa. U vezi s tim odmah treba reći da je on grčku filozofiju shvatao kao jedinstveno naučavanje bez posebnih pravaca. Iako su Platon i Aristotel bili tipični začetnici posebnih pravaca filozofije, njihova učenja se kod Al-Fārābija stapaju u jedno. Uprkos brojnim pitanjima oko kojih se dva najveća grčka filozofa nisu slagali, Al-Fārābī to nije smatrao stvarnim neslaganjem, uvjeravajući da im se podudarnost potvrđuje i u temeljnim principima i u krajnjim ciljevima.

Razmimoilaženje Platona i Aristotela Al-Fārābī je priznao samo u načinu pristupa pojavama oko sebe i životnoj praksi. Za Platona u vezi s pristupom pojavama naglašava da je neznatno pisao, i to u dubokoj starosti, da je u odbrani mudrosti koristio simbole i znakove, dok je Aristotel svemu prilazio na osnovama rezolutnosti, objašnjavanja i pozitivističkog tumačenja. Kad je riječ o načinu života, Platon je bio sklon odricanju, zanemarivanju prolaznog svijeta i preokupacija njime, a Aristotel je ovaj svijet prihvatao sa svim motivima i ugodnostima.¹¹ Zato je Aristotel i u filozofiranju bio bliži opipljivoj stvarnosti, dok se Platon kretao u svijetu ideala.¹²

⁹ "Čovjek je i sada životinja koja se često preseljava, naglo se mijenja. Stoga ne može ni postojati trajni a kamoli vječni ljudski jezik. Neizbježno je da se s promjenama u zajednici dešavaju i promjene u jeziku, istovjetno kao što se vremenom mijenjaju naše navike i način odijevanja" (Dante prema: Lūys 'Awḍ, *Tawra al-fikr fī 'aṣr al-naḥḍa al-ūrubiyya*, Markaz al-Ahrām li al-tarḡama wa al-naṣr, 1987., str. 25-26).

¹⁰ Vladimir Filipović, *Filozofija renesanse*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1982., str. 16.

¹¹ Vidi: Al-Fārābī, *Al-Ġam' bayna ra'y al-ḥakimayn Aflātūn wa Aristū*, Ṭab' al-Hānḡī, 1907., p. 5-8.

¹² Detaljnije o ovome: Yūsuf Karma, *Tārīḡ al-falsafa al-yūnaniyya*, Al-Ṭaba'a al-tāniya, Al-Qāhira, 1946., p. 72. i dalje.

Kod nas se nedovoljno zna da je Al-Fārābī imao vizionarsku ulogu u susretu dolazeće arapsko-islamske kulture s tekovinama zatečene grčke misli, u vrijeme kad se na domaćoj kulturnoj sceni vodila borba između prihvatanja pozitivnog naslijeđa susjednih zajednica i zatvaranja u tradicijske okvire. Kao dobar znalac grčke filozofije, Al-Fārābī je predosjetio da su pri utemeljivanju islamske filozofije, kao preduvjet, potrebne riječi iz svakodnevnog optičaja, ali granski prilagođene i saglasne jeziku na kojem je zapisano naslijeđe zajednice iz ranijih vremena. Zato se Al-Fārābī predao komentarisanju značenja filozofskih riječi u području njihove jezičke upotrebe. Iako je i prije Al-Fārābija bilo pokušaja da se nešto uradi u području tumačenja posebnih filozofskih izraza, precizan filozofski jezik je svoje aktere našao tek u djelu Al-Fārābija i mislilaca koji su se pojavili nakon njega, kao što su bili Abū Ḥayān al-Tawḥīdī (umro 1010./400.), Al-Ḥawārizmī (Abū 'Abd Allāh Muḥammad ibn Aḥmad ibn Yūsuf, umro 997./387.), Ibn Sīnā (umro 1037./428.) i drugi.¹³

Dakle, Al-Fārābī nije izučavan po tome što je bio mislilac koji je prvi uočio značaj izučavanja jezika kao elementarne pretpostavke bavljenju bilo kojom znanosti, iako se posebno ističe zanimanjem za značaj jezika u području filozofije i logike, što posvjedočuje nekoliko spisa koji jasno govore o shvatanju jezika kao ogranka filozofije. Ovo je tim značajnije kad se zna da se razmatranje jezika kao ogranka filozofije jasno pokazuje tek u savremeno doba. Al-Fārābī je to otkrio kao filozof upućen u probleme jezika, logike, filozofije i njihovih principa, čime je zaslužio poštovanje mislilaca i teoretičara širom svijeta. Stoga zaslužuje da se jasno istakne njegova vizionarska uloga na tom polju.

Shvativši logičku znanost kao umijeće koje pruža sposobnost da u onom što nam zaokuplja misli raspoznamo istinito od neistinitog, Al-Fārābī ju je definirao kao propedeutiku i ključ razumijevanja drugih znanosti.

Definišući principe logičke znanosti i metodološki pristup jezičkoj građi, Al-Fārābī je iznio niz blistavih ideja za uspostavljanje opće jezičke znanosti, iz kojih se mogu prepoznati nagovještaji kasnijih različitih pravaca razvoja ove znanosti u savremenom svijetu. Prema njegovom shvatanju "jezička znanost

¹³ Lū'is Māsinyūn, *Muḥāḍarāt fī tāriḥ al-muṣṭalahāt al-falsafiyya al-'arabiyya*, Taḥqīq: Dr. Zaynab al-Ḥudayrī, str. 6.

se kod svih zajednica dijeli na sedam temeljnih grana: *znanost o samostalnim riječima*, *znanost o sekvencama*, *znanost o pravilima karakterističnim riječima kad su samostalne*, *znanost o pravilima karakterističnim riječima kad su sklopljene u sekvence*, *znanost o pravilima korektnog pisanja*, *znanost o pravilima korektnog čitanja* i *znanost o pravilima pisanja poezije*".¹⁴

Potcrtavajući razliku između normativnoga gramatičarskog pristupa jeziku i posmatranja jezičke znanosti u funkciji izučavanja drugih znanosti, Al-Fārābī naglašava: "Ono što je našlo mjesta u gramatičkoj znanosti iz područja pojava zajedničkih jezicima svih zajednica, gramatičari su uvrstili s razlogom što one postoje u datom jeziku kojem se gramatika ustanovljuje, kao što vidimo iz riječi arapskih gramatičara: 'Dijelovi govora u arapskom jeziku su *ime*, *glagol* i *čestica*' i riječi grčkih gramatičara: 'Dijelovi govora u grčkom jeziku su *ime*, *glagol* i *partikula*'. Ovakva podjela ne postoji samo u arapskom, ili samo u grčkom jeziku, već u svim jezicima, iako su je arapski gramatičari definirali na osnovu postojanja u arapskom, a grčki gramatičari na osnovu postojanja u grčkom jeziku".¹⁵ Ovdje se, rekli bismo, može prepoznati upozorenje skučenostima gramatike i isticanje potrebe za pristupom jeziku iz različitih uglova posmatranja.

Ako se Al-Fārābijeve ideje posmatraju u svjetlu savremenih pravaca i dostignuća jezičke znanosti, on bi trebao plijeniti divljenje lingvista, pogotovo kad se sretnu s činjenicom da je prije punih hiljadu godina jasno govorio o onom što se smatra revolucionarnim otkrićem jezičke evropske lingvistike. Naime, nije teško uvjeriti se da je govorio o razlikovanju govora od jezika, kao i o dihotomiji *oznake* (*dāll 'alā*) i *označenoga* (*madlūl 'alay hi*) iz kojih se sastoji *jezički znak* (*dalāla*).

Filozofija jezika kod Al-Fārābija je veoma značajna tema koja zaslužuje obimna istraživanja i analize, posebno stoga što su svi kasniji arapski spisatelji i teoretičari, na neposredan ili posredan način, poticaj nalazili u njegovom radu na ovom polju. Njegovo djelo *Al-Ḥurūf* (*Čestice*), kao svojevrsna jezička enciklopedija, po mnogim kompetentnim ocjenama smatra se jednim od najvrednijih znanstvenojezičkih djela iz ostavštine arapskih filozofa.

Neki lingvisti su u novije vrijeme isticali problem što se filozofija jezika kod savremenih istraživača neopravedno svodi na

¹⁴ Al-Fārābī, *Iḥṣā' al-'ulūm*, str. 59.

¹⁵ Al-Fārābī, *Ibid*, str. 67-77.

posmatranje isključivo savremenih evropskih jezika. Zato je opravdano istaknuti da je kod arapskih mislilaca bilo razmatrano pitanje filozofije jezika. Al-Fārābījev primjer, dakako, jasno govori da je tom pitanju pridavan odgovarajući značaj, ali se pri tome mora uvažavati činjenica da je to bila filozofija specifična arapskom jeziku, a ne opća filozofija jezika. Ona se kao predmet rasprava među akterima različitih znanosti naročito često javljala u Bagdadu u 10. stoljeću.

Al-Fārābī je pronicljivo shvatao da su stručni izrazi temeljna građa konstituiranja znanstvenog koncepta svake znanosti i da je izraze najprikladnije tražiti među frekventnim riječima vlastitog jezika, jer se po definiranju njihovih pojmova i razjašnjavanju onog što se njima označava prepoznaju autentične kulture i civilizacije.

U njegovom davnom razgraničavanju između gramatičarskoga i logičarskog pristupa jeziku, nije teško prepoznati najnovije trendove razvoja moderne lingvistike koja se u Sjedinjenim Američkim Državama ogleda u generativnoj i transformacionoj gramatici, kao najizrazitijim pravcima jezičkih ispitivanja. Budući da ćemo se još jednom osvrnuti na generativnu i transformacionu gramatiku, ovdje ističemo da se *generativna gramatika*, slično normativnoj, drži uskonacionalnih okvira, dok je *transformaciona gramatika* više saglasna logici, naročito logici silogističkog izvođenja zaključaka, zbog toga što gramatika vodi računa o jezičkom izražavanju, a logika iznalazi modele usaglašavanja misli i izričaja u okvirima značenja riječi, zato što "gramatička znanost pruža pravila karakteristična jeziku neke zajednice, dok logička znanost pruža samo pravila u kojima participiraju jezici svih zajednica",¹⁶ i zbog toga što "arapska gramatika slijedi navike Arapa, ... a logika slijedi naravi ljudskih duša i uvijek im je saglasna".¹⁷

Al-Fārābī je najaktivnije djelovao u vrijeme kulminacije sukoba između gramatičara i logičara. Zato se tako predano bavio ispitivanjem veze između misli i jezika, sa stavom da jezik vjerno odražava misli, da misao prethodi izgovaranju riječi, te da supstancija ima prednost nad akcidencijom, čemu u prilog govori činjenica da se jezici razvijaju prateći razvoj misli. Uočavanjem

¹⁶ Al-Fārābī, Ibid. str. 17.

¹⁷ Abū Ḥayān al-Tawḥīdī, *Al-Muqābasāt*, Taḥqīq: Muḥammad Tawfiq Ḥusayn, Maṭba'a al-Irṣād, Baġdād, 1970., pp. 124-125.

činjenice da razmišljanje prethodi izražavanju, Al-Fārābī je ustanovio i da značenje prethodi riječima.

Naravno, to je bilo u suprotnosti s onim šta su jezikoslovci tvrdili za govor, da se zasniva na istovremenom nastajanju riječi i značenja. Kad se ima u vidu da je prevladavalo gledanje na jezik kao na statičku pojavu, stvorenu po Božijem nadahnuću, revolucionarno je bilo Al-Fārābijevo razlikovanje statike i kretanja u jeziku. Pošto statika isključuje svaki oblik razvoja, Al-Fārābiju je bilo jasno da jezik bez dinamike ne bi mogao pratiti zbivanja u svijetu s kojim je neposredno povezan, jer se jezik, izražavajući dinamiku vanjskog svijeta, razvija u skladu s promjenama koje donosi svako novo vrijeme.

Naprijed izložene napomene govore o Al-Fārābijevim zaslugama po kojima mu pripada jedno od istaknutijih mjesta među misliocima zaslužnim u preobražaju islamske tradicijske misli. Mimo navedenih zasluga, njemu, prema našim uvidima, pripada i mjesto u samom vrhu ljestvice najistaknutijih aktera razvoja jezikoslovne znanosti, što nije teško dokazati. Zato, kad izlažemo značaj Al-Fārābijeovog jezikoslovnog djela, ne sumnjamo da govorimo o zreleme jezikoslovnog naučavanju.

Al-Fārābijevo učenje o jeziku u svjetlu metoda i pravaca savremene lingvistike

Al-Fārābī je znanstvenim krugovima poznat kao filozof neoplatoničar, zaslužan što su oprečna učenja najistaknutijih grčkih filozofa pomirena i na prikladan način približena arapsko-islamskom temperamentu i shvatanjima, tako što su osvijetljena u raspravi *Kitāb al-'am' bayn ra'y al-ḥakīmayn, Aflāṭūn al-ilāhi wa Aristūtālis* (*Knjiga o slaganju mnijenja dvaju mudraca, božanskog Platona i Aristotela*),¹⁸ čime je zaslužio epitet predvodnika arapskih filozofa helenističke inspiracije.

¹⁸ Temelj ovoga Al-Fārābijeovog djela je čvrst stav da je mudrost jedna a da su različita učenja samo različiti putevi spoznavanja Istine. Jednost filozofije, kao mudrosti, proizlazi iz jednostnosti istine, što u sklad dovodi filozofska promišljanja s religijskim istinama, a svrha filozofije, kao i teologije, je spoznati Prvi uzrok svega postojećeg, putem načela logike, kao discipline koja omogućava pouzdana saznavanja. Zato je Al-Fārābī želio uvjeriti da se razlike u učenjima Platona i Aristotela svode na frazeologiju, a da su im naučavanja u svemu bitnome gotovo istovjetna. Pomirivši oprečna učenja, Al-Fārābī je uspio bezbolno ucijepiti helenističku misao u islamska skolastička naučavanja o stvorenom svijetu.

Međutim, mi smo iznenađeni što se Al-Fārābī ni u pregledima arapskoislamske filozofije, niti u povijestima arapske jezikoslovne znanosti ne spominje među istaknutim akterima jezikoslovne misli. Utisci postklasičnih arapskih povjesničara koji, ushićeni značajem gramatike, u Al-Fārābijevome jezikoslovnom doprinosu nisu vidjeli ništa više od epizodnog rada, prenijeli su se i u krug evropskih orijentalista i lingvista. Za orijentaliste to može donekle biti razumljivo ako se uzme u obzir da je snaga arapske jezikoslovne znanosti počela naglo opadati, odmah nakon vremena u kom je živio i djelovao Al-Fārābī, da je istovrsna misao u vrijeme neposredno iza toga u Evropi bila svedena na izučavanje gramatike latinskog jezika u skućenim krugovima skolastičara i teologa. Međutim, sasvim neočekivano je to što ni savremeni arapski jezikoslovci nisu kadri izvesti Al-Fārābija iz uskih okvira jedne epohe i prevesti ga u red istaknutih aktera metodologije i teorije u povijesti jezikoslovne znanosti, što on nesumnjivo zaslužuje. Razlog tome, rekli bismo, počiva u njihovim skromnim uvidima u tokove savremene lingvistike u svijetu, ili - ako ti uvidi ne dolaze u pitanje - razlog može biti u neopravdano reduciranom posmatranju Al-Fārābijevog proučavanja jezika samo u okvirima preobražaja islamske tradicijske misli.

Kako god bilo, mi smo se uvjerali da u Al-Fārābijevim metodološkim postavkama i predmetnim definicijama vezanim za značaj jezika i jezikoslovne znanosti, postoji zadivljujući niz podudarnosti s onim što se smatra najvećim dostignućima savremene lingvistike u najrazvijenijim dijelovima svijeta. Koliko god nepredvidivosti bile nepoželjne u nauci, brojna Al-Fārābijeve naučavanja se upravo tako doimaju, jer su sasvim podudarna s otkrićima nekih evropskih mislilaca čija snaga duha je modernim lingvističkim školama odredila smjernice razvoja, iako se radi o vremenima razmaknutim jednim cijelim milenijem između Al-Fārābija i zaslužnih evropskih mislilaca. Iako predmet našeg rada nije sud o Al-Fārābijevom neposrednom uticaju na savremenu lingvistiku u tako brojnim pitanjima, ništa ne treba biti zapreka isticanju da je on bio davni preteča mnogih metoda i pravaca razvoja savremene lingvistike.

Teško je naći opravdanje što Al-Fārābī nije izučavan kao mislilac koji je uočio značaj jezikoslovne znanosti kao elementarne pretpostavke bavljenju drugim znanostima, tim prije kad se i u evropskim intelektualnim krugovima putem brojnih prevoda

Nabrajanja znanosti znalo da je on tako uvjerljivo istakao značaj jezika u području misli i logike, postavivši jezikoslovnu znanost na prvo mjesto, uvjerljivo istakavši da je "jezikoslovna znanost kod svih zajednica instrument ispravne upotrebe riječi i poboljšanja izražavanja, nezaobilazna u izučavanju principa logičke znanosti, jer su predmet logičke znanosti logička saznanja koja precizno mogu definirati samo riječi, jer samo riječi precizno označavaju sadržaje saznanja."¹⁹ Ovu Al-Fārābījevu poruku bez oklijevanja razumijevamo kao davnašnje predviđanje da jezikoslovna znanost može služiti kao pomoćna disciplina, a jezik kao primaran predmet drugim znanostima, što brojne moderne znanosti praktikuju.

Njegova razrada pitanja o jeziku jasno dokazuje razumijevanje jezikoslovne znanosti kao ogranka filozofije, a to je utoliko značajnije kad se zna da je jezikoslovna znanost kao ogranak filozofije, postala predmet modernih istraživanja koja se jasno identifikuju tek u savremeno doba. Zahvaljujući Al-Fārābīju, arapska jezikoslovna znanost je zalazila u "područje koje se u 20. stoljeću, naziva *lingvističkom filozofijom*."²⁰

Al-Fārābījevo praćenje jezika je zahvatalo i ispitivanje njegovog nastanka i razvoja. Pošto je on, kao neoplatoničar, u razumijevanju spojio oprečne poglede na nastanak jezika, po Božijem nadahnuću i kao ploda konvencije, nije mu bilo teško shvatiti da je jezik, uz to što je privilegija ljudskog roda, ujedno i historijsko naslijeđe i produkt dogovorne društvene upotrebe. Shvativši jezik kao dinamičku kategoriju, Al-Fārābī je uočio da se on odjelotvoruje u raznovrsnim oblicima, prolazeći u razvoju različite faze i razine uspona, te da postoji najčešće u dvama oblicima: *pučkom govoru*, kao sloju jezika koji se iskazuje u vidu lokalnih varijeteta, i *zajedničkom jeziku*, zastupljenom u krugu obrazovanih pripadnika zajednice.²¹ Kad Ferdinand de Sossir (1857-1913), "jedan od najvećih lingvista svih vremena"²² tvrdi da je *jezik (langue)* "skup nužnih konvencija prihvaćenih od društva da bi se pojednicima omogućilo primjenjivanje" sposobnosti *govora (parole)* koji je "u celini mnogolik i raznorodan"²³ ispostavlja se da je njegovo distingviranje *jezika (language)* na kolektivni i

¹⁹ 'U. Amīn, op. cit. p. 17.

²⁰ Maḥmūd Zaydān, *Falsafa al-luġa 'ind al-Fārābī*, Dār al-naḥḍa al-'arabiyya, 1985., pp. 182-183.

²¹ Uporediti: Al-Farabi, *Ihsa'...*, p. 65.

²² Ivić, op. cit. str. 103.

²³ Ferdinand de Sossir, *Opšta lingvistika*, Nolit, Beograd, 1977., str. 69.

individualni čin, imao davnašnji nagovještaj u Al-Fārābijevo razlikovanju *pučkog govora* i *zajedničkog jezika*.

Kad govori o arapskom nazivu za *logiku* (*manṭiq*), tvrdeći za logiku kao umijeće da je "nakon što je pružila pravila o glasovnom artikuliranju, pravila o unutrašnjoj organizaciji govora, i time osnažila čovjeku urođen govor (radi se o govornoj kompetenciji - M.K) ... nazvana je nazivom izvedenim iz organizacije govora",²⁴ jasno se vidi da je Al-Fārābi razlikovao pojmove *izričaja* (*govora*) i *unutrašnjeg govora* (*jezika*). Tek cijeli milenij kasnije Artur Šopenhauer, na vrlo sličnim osnovama govori o neposrednoj povezanosti logike s jezikom: "Čovek svoju misao saopštava ili krije putem jezika. Jezik je prvi proizvod i nužno oruđe njegova uma. S tog razloga se jezik i um - na grčkom i italijanskom - izražavaju istom rečju: *logos*; *il discorso*."²⁵ Šopenhauer ovdje, dakle, podvlači da putem jezika um ima svoje najvažnije odjelotvorenje, a to je izlaganje misli putem komunikacije. Al-Fārābi je, također, društvenu dimenziju jezika definisao ističući da je on umna privilegija čovjeka kojom se odlikuje pred drugim bićima i "urođena sposobnost ... putem koje usvaja nazive pojmova, da bi mogao razlikovati društveno korisne i štetne postupke."²⁶ Veoma slično nam odzvanja i tvrdnja Muhameda Filipovića kad kaže da "naša misao samo i jedino putem jezika poprima svoje čulno postojanje i tako postaje dohvatljiva za nas i drugoga."²⁷

Da riječ *logika*, kao *smisljena organizacija govora* označava i riječi i značenja zajedno, Al-Fārābi se mogao osvjedočiti na primjerima iz plemenitog Kur'ana, što nedvojbeno potvrđuje poruka stavka: "On ne govori po hiru svome, to je samo Objava koja mu se obznanjuje."²⁸

Nadalje, treba dodati da se Al-Fārābi u pristupu jeziku, uočavajući faze uspona u njegovom razvoju, nije zadovoljavao samo deskripcijom jezičkih činjenica u datom trenutku, već je znalački zahvatao i pitanja njegove evolucije. Time je pokazao da se može kombinirati, ili birati između dva analitička pristupa jezičkim činjenicama koji se u savremenoj lingvističkoj

²⁴ Al-Farabi, Ibid. pp. 78-79.

²⁵ Artur Šopenhauer, *Svet kao volja i predstava*, Grafos, Beograd, 1982., str. 79-80.

²⁶ Al-Farabi, *Ihsa'*, p. 78.

²⁷ M. Filipović, op. cit. str. 27.

²⁸ Wa mā yantiqū 'ani al-hawā, in huwa illā Wahyun yuḥā (Kur'an, *Al-Nağm*, 3).

terminologiji nazivaju *sinhronijskim*, prikladnim za zahvatanje stanja u datom trenutku, i *dijahronijskim*, podesnijim u ispitivanju jezičke evolucije kroz različita vremena. I na temelju ovog podatka može se pretpostaviti koliko su Al-Fārābījevi pogledi na jezik stremili ispred svog vremena.

Brojni savremeni jezikoslovci su okupirani promjenama jezika, sa stanovištem da se promjene u njemu dešavaju zajedno s promjenama u društvu. Pošto izloženost neprestanim promjenama jezik nužno saobražava pružanju odgovora na svaku promjenu koja se dogodi u društvu, jezik se manifestuje kao "specifična emanacija duha datog naroda... koja otkriva određeni pogled na svet (Weltanschauung)",²⁹ sukladno definiciji jezika od strane "najvećeg teoretičara lingvistike 19. veka",³⁰ Nijemca Wilhelma von Humboldta (1767-1835). Pri tome treba imati na umu da, iako se mijene prelamaju sa svim aspektima društvene funkcije jezika, počevši od njegove upotrebe u razgovoru preko oblika riječi i etimologije, one se najsnažnije odražavaju na onom što se naziva semantikom riječi. Prema tome, što se na razini značenja i označavanja promijeni više elemenata, utoliko su brojniji i dublji tragovi promjena i u samom jeziku. Da je istovjetan stav o značenjima riječi imao i Al-Fārābī možemo se uvjeriti iz komentara o istoj temi koju je iznio jedan od njegovih najvjernijih sljedbenika: "Manifestovanje jezika varira po različitim razdobljima. Mijenja se kroz navike baštinika..., putem glasova komponovanih u ljudskoj sehari koje označavaju i lica i stvari."³¹

Odnos između riječi i njenog značenja u Al-Fārābījevo vrijeme je predstavljao pitanje mnogo teže nego danas, posebno zbog uplitanja raznih znanosti u definiranje jezika, s različitim pristupima predmetu, koje su pažnju svodile na ono što može poslužiti njihovom cilju. Uplitanja su proizvela mnogobrojne neusaglašene definicije funkcije jezika, zasnivane isključivo na pitanjima tumačenja govora, bez osvrtnja na njegovo utemeljenje u procesu razmišljanja. Zato Al-Fārābī i jeste jasno istakao potrebu za logičarskim pristupom jezičkim činjenicama, što je jezik dovelo u žižu istraživanja, preusmjerivši opredjeljenja istraživača prema raščlanjivanju strukture i reviziji ranijeg posmatranja.

²⁹ Ivić, op. cit. str. 39.

³⁰ Ibid. str. 38.

³¹ Abū Ḥāmid al-Ġazālī, *Al-Maqṣad al-asnā fi šarḥ asmā' Allah al-ḥusnā*, Maktaba al-Ġundī, Al-Qāhira, 1968., p. 11.

Al-Fārābī je pitanjem značenja riječi bio preokupiran kao mislilac svjestan da je bavljenje logikom presudno uvjetovano temeljitim poznavanjem jezika i gramatike, jer logika i gramatika samo zajedno mogu rasvijetliti veze između riječi i značenja. Nastojao je otkloniti uzroke logičarskog zapadanja u pogreške, posljedicom zanemarivanja značaja riječi kao forme pred značajem njenog značenja. Uviđajući da uloga gramatike u organizovanju riječi slični ulozi logike u oblikovanju misli, bio je svjestan da se dvije znanosti međusobno dopunjavaju. Gramatičaru je potrebna logika pri ustanovljavanju pravila o slaganju riječi, a logičaru je potrebna gramatika prilikom ustanovljavanja obrazaca misli. Kad se zna da se jedna ista značenja u različitim jezicima izražavaju različitim riječima, logika se manifestuje kao skup principa u jeziku uopće, a gramatika kao skup pravila karakterističnih datom jeziku. Prema tome, ako je logika nešto opće, a gramatika nešto posebno, logika je općeljudska gramatika, a gramatika je tradicijska logika. U ravni metodološkog pristupa, razlika među njima se ogleda u tome što se gramatičar fokusira na formu riječi, dok se logičar usredsređuje na njena značenja.

Al-Fārābī je vizionarski upozoravao na skučenosti gramatike, ističući potrebu za pristupom jeziku iz različitih obzora. Gotovo istovjetan smisao ima stav jednog od najistaknutijih protagonista *transformacione gramatike*, S. K. Šaumjana, kad se zalaže da *općeljevišćka* analiza obuhvati ona svojstva jezika koja imaju univerzalni karakter, tvrdeći da ostale pojave, koje se zapažaju kao specifičnosti pojedinih jezika, treba priključiti nižoj razini ispitivanja.³²

Al-Fārābijevo distingviranje gramatičarskog i logičarskog pristupa jeziku danas se na djelu uvjerljivo prepoznaje u suprotstavljenosti *distribucionalizma* Jelske škole predvođene Leonardom Bloomfieldom (1887-1949) naspram *transformacione gramatike* Noama Chomskog (rođen 1928), u Sjedinjenim Američkim Državama, koje se razlikuju po rasponu teorijskih ambicija. Dok *distribucionalna lingvistika*, saglasna *gramatici*, pažnju svodi na osvjetljavanje rečeničnih struktura datog jezika, *transformaciona gramatika*, više saglasna logici, jezičkom materijalu prilazi s nakanom da generirane logičke obrasce

³² Milka Ivić, *Pravci u lingvistici*, Dražavna založba Slovenije, Treće dopunjeno izdanje, Ljubljana 1975., str. 242.

primijeni na sve jezike.³³ *Transformacionalizam* je prenošenje generiranih obrazaca zasnovanih na apstraktnim specifičnostima rečenica koje zapravo predstavljaju lanac generiranih simbola, a njegov krajnji cilj je konstruiranje *metajezika*, čija primjena bi omogućila da se razvoj svih jezika usmjeri u istom pravcu.

Gramatiku i logiku Al-Fārābī nije smatrao samo dvjema disciplinama, već i manifestacijom govora u različitim formama, jezičkoj i psihološkoj, kojima se izražava sve što se opaža, riječima pomoću jezika i mislima pomoću logike. Ako su riječi znakovi putem kojih se izražavaju misli i osjećanja, a misao se očituje samo u kontekstu osjetilne stvarnosti, sadržaji misli se ne mogu izraziti bez riječi i jezičkih sklopova, jer, jezik je u funkciji komuniciranja spremnik misli, a misao je naprosto sakupljač jezika. Da nije tako "misao bez jezika bi bila kao duša bez tijela, a jezik bez misli kao tijelo bez duše."³⁴ Kad Al-Fārābī govori o odnosu inteligibilija kao supstancije prema riječima kao materiji, čitalac se jednostavno može uvjeriti da je on na određen način govorio o dihotomiji *oznake i označenog* u sklopu *jezičkog znaka*.

Na pitanjima značenja riječi vršena su u Evropi obimna istraživanja. Na tim osnovama su se razvili različiti metodološki pravci, ali revolucionarne promjene u jezička ispitivanja unesene su tek u 20. stoljeću, kad je jezik shvaćen kao *sistem znakova*. Istina, još na prvoj stranici *Gramatike* Por Roajala, posvećene jezičkim *univerzalijama* stoji: "Govoriti, znači objašnjavati misli pomoću znakova." Dakle, ne može se negirati da je u Evropi još u 17. stoljeću postojala ideja o *jezičkom znaku*, ali slojevitost njegovih sadržaja u razmatranjima evropske lingvistike stigla je na red tek početkom 20. stoljeća.

U skladu s definicijom jezika kao *sistema znakova*, jezikoslovna znanost bi trebala stajati u sastavu *semiotike*, kao opće znanosti o svim *sistemima znakova* koji se pojavljuju u društvenom životu. Naziv *semiotika* za opću teoriju o znakovima prvi je ponudio američki filozof pragmatičarske orijentacije, Charles Sanders Peirce, (1839-1914) na isteku sedamdesetih godina 19. stoljeća, a ona bi svojim filozofskim usmjerenjem i metodološkim mogućnostima "trebalo da postane, na neki način, organon svih ostalih znanosti, budući da se čovjekov život uopće neprestano

³³ Ibid. str. 191.

³⁴ Zaynab 'Affif, *Falsafa al-luġa 'ind al-Fārābī*, Dār Qubā', Al-Qāhira, 1997., p. 191.

manifestuje u znakovima."³⁵ Međutim, ni do danas među filozofima i lingvistima nije postignuta definitivna saglasnost o tome, da li je lingvistika dio semiotike ili semiotika ulazi u okvire lingvistike.

Kako god bilo, pouzdano se zna da je švicarski lingvista Sosir ostao nenadmašan zahvaljujući tome što je bio prvi lingvista koji je teorijski razradio pitanje strukture *jezičkog znaka*. Upravo Sosirovom zaslugom u evropskoj jezikoslovnoj znanosti se tek u novije vrijeme zna za *oznaku* i *označeno*, kao za dva zasebna nivoa *jezičkog znaka*.

Evropska znanost, zahvaljujući semiotičarima i Sosiru, za slojevitost i značaj jezičkog znaka u funkciji sporazumijevanja saznaje tek u 20. stoljeću,³⁶ a Al-Fārābī je tako davno, raspravljajući o odnosima između jezika, spoznavanja i mišljenja, o riječi kao jezičkom znaku govorio u doslovnom semiotičkom smislu, zasluživši nepodijeljeno divljenje lingvista, ukoliko prihvate činjenicu da je prije hiljadu godina sasvim jasno govorio o različitim razinama odnosa jezika i mišljenja: razini konkretnih predmeta (*al-mūšar ilāyhi*), što se bez ikakvih ograda može sasvim izjednačiti s *označenim*, te razini *pojma* (*ma'qūl*) koja se izvodi iz konkretnog predmeta i razini *kategorije* (*maqūla*) kojom se pririče ono što je spoznato, a koje zajedno čine razinu *označitelja* kao sloja jezičkog znaka.³⁷

Al-Fārābījev logicizam u razumijevanju svijeta i mogućnosti jezika da ga izrazi, neposredan odraz su našli u učenjima Al-Ġazālīja o genezi lijepih Božijih imena, u kojim je teorija *jezičkog znaka* podignuta na još višu razinu. Dok je za jezikoslovce temeljno pitanje bila etimologija riječi i njihova organizacija u jezičkome materijalu, za teologe njihovo legitimisanje unutar teorije o božanskim atributima, za Al-Ġazālīja i kasnije ezoterike je najvažnija bila njihova semantika. Za razliku od jezikoslovaca i teologa koji unutar *atributa* (*šifa*) nisu uočavali distinkciju između *kvalifikovanja* (*wašf*) i *kvalifikativa* (*šifa*), smatrajući ih zajedno *kvalifikovanjem*, u odnosu na koje su razlikovali samo ono što je *kvalifikovano* (*mawšūf*), obrazovan podjednako na Al-Fārābījevom

³⁵ Dubravko Škiljan, *Pogled u lingvistiku*, Školska knjiga, Zagreb, 1980., str. 188-189.

³⁶ Tek nakon Sosirove smrti, njegovi učenici Balle i Sech haze su (1916), na bazi bilježaka s predavanja, objavili Sosirovo djelo *Kurs opšte lingvistike*.

³⁷ Al-Fārābī, *Kitāb al-ḥurūf*, Taḥqīq: Muḥsin Maḥdī, Bayrūt, 1970., p. 141.

djelu i djelima teologa skolastika, Al-Ġazālī je, uvažavajući činjenicu da arapska gramatika, unutar globalne podjele riječi, sve vrste riječi koje se mijenjaju kroz padeže zajednički naziva *imenima* (*asmā*), uočio da je prikladnije govoriti o *imenima*, nego li o *atributima*. Zato on *kvalifikovanje* zamjenjuje *imenovanjem* (*tasmiya*), *kvalifikativ imenom* (*ism*), a *kvalifikovano imenovanjem* (*musammā*).³⁸ Naučavanju savremenih teorija o jezičkom znaku, po kojima se *jezički znak* kao cjelina (*signe*) sastoji iz *oznake* (*signifiant*) i *označenog* (*signifié*),³⁹ dakle, izravnije od Al-Fārābijevo učenja korespondira Al-Ġazālījevo odbacivanje jednakosti između *ism* i *tasmiya*,⁴⁰ iz čega se jasno vidi da je on, presudno zahvaljujući osloncu na Al-Fārābijevo učenje, anticipirao savremena učenja o *jezičkom znaku*.

Dalje, kad je Al-Fārābī govorio o distribuciji riječi kao jedinica jezičkog materijala, neodoljivo se čini da je o njima govorio kao o jezičkim znankovima, jer pored distribucije riječi u okvirima jezika, on je uočio i njihovo nužno organiziranje na osnovama inteligibilnih značenja. To organiziranje zahtijeva umni napor da se sagleda veza između različitih sadržaja jezika.

Naglašavajući razliku između jezičkog i umnog organiziranja riječi, Al-Fārābī je istaknuo: "Sasvim je jasno da se stvari organiziraju tako što nad njima bdi je um. To je, dakle, organiziranje stvari u svijesti, dočim se riječi organiziraju na osnovama jezika."⁴¹ Gramatičari svoje riječi crpe iz govora masa, dok logičari uspostavljaju njima specifične riječi. Upravo u tome se ogleda validnost Al-Fārābijeve konstatacije da gramatika pruža pravila karakteristična jeziku neke zajednice, dok logika pruža samo pravila u kojima participiraju jezici svih zajednica.⁴²

Zaključak

Proučavajući Al-Fārābijevo djelo, s naglaskom na njegov doprinos metodologiji izučavanja jezika, došli smo do zaključka da je on uporno nastojao približiti jezik i logiku. Oprediveljen da

³⁸ Pošto je pažnju teologa primarno zaokupljalo pitanje ustanovljenja imena, oni su isticali značaj i imenovatelja (*al-musammī*).

³⁹ Sosir, op. cit. str. 135.

⁴⁰ Al-Ġazālī, *Al-Maqāṣid al-usnā fi šarḥ asmā' Allāh al-ḥusnā*, Maktaba al-Ġundi, Al-Qāhira, 1968., pp. 17-30.

⁴¹ Al-Fārābī, *Kitāb al-alfāz al-musta'mila fi al-manṭiq*, Al-Maṭba'a al-kāṭulikiyya, Bayrūt, 1968., p. 100.

⁴² 'U. Amīn, op. cit. p. 17.

ustpostavi znanstveni sistem i istraživački metod koji će počivati na razumu i argumentovanom dokazivanju, on se znakovito uzdigao iznad svog vremena obremenjenog dominacijom tradicionalizma. Njemu pripadaju blistave zasluge u procvatu intelektualne misli i utemeljenju filozofije jezika, s čijih izvorišta je većina kasnijih arapskih filozofa i jezičara crpila uputstva za vlastita opredjeljenja u naučnim istraživanjima. Naprijed izloženo bi se moglo rezimirati u vidu slijedećih zaključaka:

Al-Fārābī jasno ističe da je izučavanje jezika nužan preduvjet razumijevanju filozofije, logike, pa i svih drugih znanosti.

On naglašava da je svakodnevni jezik usklađen s potrebom da izrazi svakovrsne misli iz svakodnevnog života, ali pruža mogućnosti i da se u njegovim okvirima ustanovi posebno nazivlje kroz posebne pristupe svakodnevnim riječima dogovorom, prilagođavanjem i adaptiranjem.

On je prvi iz reda klasičnih logičara otkrio povezanost gramatike i logike koja se ispoljava putem sličnosti i putem razlika. Putem sličnosti obuhvaćen je sklad, proporcija i sraslost gramatičkih pravila i logičkih principa, a putem razlika se ističe specifičnost gramatičkih pravila i njihovo svodenje na pojedini jezik. Uprkos postojećim razalikama, Al-Fārābī insistira na čvrstoj povezanosti između gramatike i logike.

Al-Fārābī se bavio porijeklom jezika uopće i arapskog posebno, zaključujući da je jezik ljudski proizvod, konvencija i upotreba, uprkos naglašavanju da su značenja urođena. Jasno je da Al-Fārābī, tvrdnjom da je jezik konvencija, predmetno objedinio društvenojezičku i prirodnojezičku stranu pitanja.

Al-Fārābī se nije zadovoljio historijskim i filozofijskim obrazlaganjem nastanka i razvoja jezika, već je nastojao protumačiti ih i s fiziološkog stajališta, objašnjavajući put nastanka riječi i razlika u govoru, a samim tim i razlikovanja jezika. Kad se to ima u vidu, nije teško uočiti da je Al-Fārābī bio davni preteča čak i savremenim eksperimentalnim fonetskim ispitivanjima.

Navedene činjenice su, nadamo se, dovoljne da se pretpostavi koliki je mogao biti uticaj Al-Fārābijeovog djela na mislioce tokom stoljeća koja su slijedila. Iz njih se vidi da je Al-Fārābī osvrtnom na značaj jezika i jezikoslovne znanosti u oblikovanju tradicijske misli zalazio u gotovo sva područja koja obuhvataju savremeni programi opće lingvistike.

IZVORI

- °Affifi, Zaynab: *Falsafa al-luġa 'ind al-Fārābī*, Dār Qubā', Al-Qāhira, 1997.
- Amīn, °Uṭmān: *Al-Fārābī - Iḥṣā' al-'ulūm*, Al-Dār al-miṣriyya li al-ta'lif wa al-tarġama, Al-Qāhira, 1965.
- °Awd, Lū'is: *Tawra al-fikr fī 'aṣr al-nahḍa al-ūrubbīyya*, Markaz al-Ahrām li al-tarġama wa al-naṣr, 1987.
- Fārābī (al-), Abū Naṣr: *Al-Ġam' bayna ra'y al-ḥakīmayn Aflāṭūn wa Aristū*, Ṭab' al-Ḥānġī 1907.
- Fārābī (al-), Abū Naṣr: *Kitāb al-ḥurūf*, Taḥqīq: Muḥsin Maḥdī, Bayrūt 1970.
- Fārābī (al-), Abū Naṣr: *Kitāb al-alfāz al-musta'mila fī al-mantiq*, Al-Maṭba'a al-kāṭulikiyya, Bayrūt, 1968.
- Filipović, Vladimir: *Filozofija renesanse*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1982.
- Ġazālī (al-), Abū Ḥāmid: *Al-Maqṣad al-asnā fī šarḥ asmā' Allah al-ḥusnā*, Maktaba al-Ġundī, Al-Qāhira, 1968.
- Ivić, Milka: *Pravci u lingvistici*, Dražavna založba Slovenije, Treće dopunjeno izdanje, Ljubljana 1975.
- Karma, Yūsuf: *Tārīḥ al-falsafa al-yūnaniyya*, Al-Ṭaba'a al-ṭāniya, Al-Qāhira, 1946.
- Massignon, Luis: *Recueil de textes*, etc, Paris, 1929.
- O'Leary, *Arabic thought*, etc., London, 1939.
- G. Quardī, *La Philosophie arabe*, Paris, 1947.
- Sosir (de), Ferdinand, *Opšta lingvistika*, Nolit, Beograd, 1977.
- Steinschneider, M(oritz): *Al-Farabi*, Saint-Petersburg, 1869.
- Škiljan, Dubravko: *Pogled u lingvistiku*, Školska knjiga, Zagreb, 1980.
- Šopenhauer, Artur: *Svet kao volja i predstava*, Grafos, Beograd, 1982.
- Tawḥidī (al-), Abū Ḥayān: *Al-Muqābasāt*, Taḥqīq: Muḥammad Tawfiq Ḥusayn, Maṭba'a al-Iršād, Baġdād, 1970.
- Ibn Abī Uṣaybi'a: *'Uyūn al-anbā' fī ṭabaqāt al-aṭibbā'*, Taḥqīq: Nizār Riḍā, Bayrūt, 1965.
- Zaydān, Maḥmūd: *Falsafa al-luġa 'ind al-Fārābī*, Dār al-nahḍa al-'arabiyya, 1985.

الخلاصة

نرجو أن قد عرضنا بصورة واضحة دور الفارابي العلمي في التقريب بين اللغة و المنطق. و إذا أمكننا تخلص تعليماته اللسانية خلال أهم النتائج، لأشرنا على الملاحظات التالية: الفارابي يؤكد أن دراسة علوم اللسان تعتبر ضرورة لفهم الفلسفة و سائر العلوم.

هو أول علماء العرب القدامى الذي اكتشف العلاقات بين النحو و المنطق مع الاتساق بين قواعد النحو و قوانين المنطق.

ألفارابي كان رائد عدة طرق البحث و اتجاهات تطور علوم اللسان.

PHILOSOPHI OF LANGUAGE IN AL-FARABY'S WORK

Summary

Studying Al-Faraby's work, with an accent on his contribution to the methodology of language study, we came to the conclusion that he persistently tried to bring closer language and logic. Committed to setting a scientific system and research method which would be based on the reason and argumentation, he significantly rose above his time heavy with the domination of traditionalism. He has to his credit the flourishing of intellectual thought and the founding of the philosophy of language from whose sources the majority of succeeding Arabian philosophers and linguists derived instructions for their research commitments.

These statements are analyzed and reasoned in this paper.